

ОБРАЗИТЕ НА ЖЕНАТА И МЪЖА В ПАРЕМИОЛОГИЯТА – АМПЛИТУДИ НА ОЦЕНКАТА, КОМПЛЕКСИ, СТЕРЕОТИПИ И КОНТРАСТЕРЕОТИПИ

MAYA KUZOVA

Plovdiv University of Paisii Hilendarski

IMAGES OF WOMEN AND MEN IN PAREMIOLOGY – AMPLITUDES OF EVALUATION, COMPLEXES, STEREOTYPES AND COUNTER-STEREOTYPES. A review of: Hamze, Dimitrina. *The Culture of Gender in Proverbs (on Material from Polish and Bulgarian Paroemiae)*. Plovdiv University Press, 2023. ISBN 978-619-7663-47-1, 248 pp. [In Bulgarian: Хамзе, Димитрина. *Културата на пола в пословиците (върху материал от полската и българската паремиология)*. Пловдив: УИ, 2023.]

Keywords: Dimitrina Hamze, paroemiae, proverbs, gender, Polish language, Bulgarian language

Пиша рецензия на монографията *Културата на пола в пословиците (върху материал от полската и българската паремиология)* с удоволствието на човек, на когото е дадена възможност и да прочете нещо хубаво, и да изрази мнението си за прочетеното. Ако започна емоционално и в обратен ред, бих могла да обясня предчувствието си, че срещата ми с този текст ще е удоволствие. Познавам Димитрина Хамзе като топъл човек, отличен преподавател, наблюдателен и находчив учен. И в трите си образа тя е сърцата, всеотдайна и интересна. Има такива крехки на вид много силни същества. Отбелязвам го, защото съм убедена, че всяка монография е плод, който израства и зрее на дърво. Колкото по-отгледано, по-голямо и силно е дървото, толкова по-едри и вкусни са плодовете му.

Д. Хамзе е преподавател с дълъг и богат опит, с много публикации, цитирания, награди. Тя е грижовен страж на полонистиката в Пловдивския университет *Паусий Хилендарски*. Удоволствие е работата в екип с нея – успешно си партнирахме в съвместните проучвания по вътрешноуниверситетския проект *Мъжът и жената в славянската фразеология*. Д. Хамзе беше и инициатор на идеята, и сърцето на осъществяването ѝ.

Беше съорганизатор на международна Кръгла маса по темата и авторитетен обединител на обсъжданите изследователски ракурси и тактики. Предстои финализиране на мероприятията с отпечатване на колективна монография и кратък речник на обследваната славянска фразеология на шест езика.

Близка по проблематика е и рецензираната монография – авторката се е заела да проследи в широк културологичен контекст битността на паремиите в полето на междуполовите отношения; да проучи текста, подтекста, оценъчните им посоки и псевдопосоки, а следователно – да улови скритите там внушения, които създават, упорито поддържат, променят или рушат стереотипите в полското и в българското (и не само) обществено съзнание с последващо сравнение на двете *пословични* пространства.

Темата е истински актуална. Не само защото е вечна като живота и се докосва до основни човешки инстинкти, но и защото е много чувствителна и деликатна. Изглежда простичка и стара, но може да е сложна и модерна. Даже плашеща. Може да забавлява и да стряска. Паремийните фондове, традиционно и справедливо смятани за доста устойчиви, всъщност са подвижни пясъци – знаковите кратки изрази, покрити с патината на времето, пътуват с човеците през годините, някои от тях безвъзвратно остаряват и потъват в дълбока заборава, други се калцират до неузнаваемост на съставките, но обрастват с екзотика, трети оживяват, поглъщат нови смисли и интригуват по съвсем нов начин. Това прави всяко посягане към тези сухи златни зрънца актуално. Пък и истината е, че всичко, свързано с отношенията *мъж – жена* е голямо и важно. Затова – респект към колегата за смелия научен интерес, за душевните усилия и куража да се потопи във водовъртеж от забулени мъдрости, клишета, изстинали асоциации, живи емоции и най-съвременни предразсъдъци.

Предизвикателствата са свързани с особените послания, кодирани в паремиите. Освен че удобно запознават с положението на нещата *отвътре*, те маркират консерватизъм или напредничавост, отричат или приветстват хармонията в междуполовите отношения, изграждат социокултурни ценности, осмиват, възпитават, дават примери за подражание, отдават почит. Всъщност паремиите разказват за пъстротата на живота – и рационално, и емоционално. *Манипулативният* им облик, разбира се, произтича и от вкуса на всяка епоха – през търсенето на идеали и ценности, които ги въплъщават. Очертаният предмет на изследване е обилно проучен в езиков аспект, което определя научната ценност на новите (като тук) подходи към тълкуването му.

Уводните думи (с. 11–17) имат очаквания въвеждащ характер и са обещаващ подстъп към същинското изследване. Подробно нищена и разнищвана по конвенционални начини, предлагащи констатации, систематизации и класификации по десетки признаци и критерии, темата все още привлича неспокойни умове, изкушени от динамиката на причините и факторите, които пораждат фактите, изсечени в паремиите. Оттам, разколебани могат да се окажат немалко оценъчни постулати, а компенсиреми – и най-ярките дисбаланси в класическото разпределение на (само) мъжки или (само) женски качества. Този именно интерес е в основата на изследването. Още на първите страници се уговаря и търсената цялост на гледните точки (лингвистична, социологическа, историческа, философска, психологическа, културологична), тъй като даже *обединението на усилията на всички учени от различни области на знанието, изследващи или засягащи тази проблематика в една или друга степен, от една или друга перспектива, в една или друга епоха, не биха били достатъчни нито да я изчерпят, нито напълно да я осветлят* (с. 11). Съвсем справедлива е и следващата уговорка, че всичко се усложнява *и от необходимостта да се работи с три категории на субективния фактор: собствена личност, личността на Другия (партньора) и третото „двуличностно същество“ – споения партньорски дует* (пак там). Фокусът, около който се завърта идеята на Хамзе, е смекчаването на конфликтите и на всяка изкуствена раздвоеност; естествената компенсация на всяка враждебна полюсност, включително и на предпоставената асиметрия между биологичен и социокултурен пол. Би било мъдро и емоционално интелигентно да се съмняваме в рязката категоричност на строгите констатации, оценки и внушения в паремиите от изследваното пространство. Категорични следва да сме само в едно: *сляпата категоричност, оттам предубеденост, не допуска хармония.*

Правя и едно отклонение. Много бързо, от първите изречения, четящият придобива представа за стила на текста: естествен, откровен, раздвижен, ерудиран. Логичен и емоционален едновременно. Приятно е да следиш мислите на човек, който умее да ги изразява добре.

Научните съображения са организирани в три глави. Първата (*Провербиалните изрази като смислови „променливи“*, с. 18–134) е широката плътна рамка, изясняваща ред ключови за темата въпроси, начело със сложната природа на паремиите: по състав, формално (и като метафорични езикови изрази), функционално (и с възможна ситуативна привързаност), съдържателно (и със стратегическа манипулативност), оценъчно (и с тактическа амбивалентност или вариабилност). В полемичните подпараграфи

концентрирано (в междуполовото пространство) е разтълкуван, разпределен и оценен ценностният мъжки / женски потенциал, побран в паремииите. Доста любопитно е обсъден *товарът* на термина *андроцентризъм* – като всепризнато, но може би женско творение, като огледален тежък рефлекс, свидетелстващ за женски комплекси. Следващото разгръщане на *символната специфика на женското* се възприема като фон на предходното, в същото време представя и обяснения за познато зеещите между мъжа и жената бездни, и опции за преодоляването им. Интересни са разсъжденията за ролята на подсъзнанието, на несъзнаваното (индивидуално и колективно), за пагубната власт на неосъзнатото. В 13 акцентни формулировки са разпределени конфликтните пресечни точки, извлечени от *ценностната диагностика на мъжкото и женското* (с. 46). Уплътняват подпараграфите разсъжденията за стереотипите (когнитивни, културни, езикови, междуполови), за предразсъдъците (*ленивите* последствия от господството на стереотипите) и комплексите, които произвеждат стереотипни реакции, т.е. непрестанно подхранват и стабилизират стереотипите. Особено интересни са онагледените и с примери съображения за амплитудата на оценката в паремийните изрази (по отделни признакови опозиции). Амбивалентността, псевдокатегоричността и специфичната *мимикрия* на всеприетите оценки спокойно могат да се възприемат за тяхна същностна характеристика. Затова горещо приветствам стартовото изречение в параграфа, което казва (почти) всичко: *Стереотипите са необходими за собствената си деструкция* (с. 87). Според Д. Хамзе неспокойната динамичност на провербиалните обороти *наподобява тази при свободните лексеми* (вж. чудесното 1.7. *Меандричната и протечична природа на значението*, с. 126). Разсъжденията отново надскачат конкретиката на примеровата тематика, пропускайки я през призмата / менталността на противоположния пол, ситуирайки проблемите и в ползрението на обществения канон.

Втората глава (*Конвергентни и дивергентни импулси в мъжко-женските релации*, с. 135–149) проследява импулсивно-инстинктивните тактики в междуполовата комуникация с цел да се прозре какво „*обещават*” дивергентно-конвергентните енергии за бъдещето на мъжко-женския тандем. Потърсена е (през литературни моделни типажи) генеалогията на поведенческия образец у европейския субект, напипват се и недвусмислените рефлексии в езика, който неизменно обобщава, формулира и сякаш узаконява знаците-преживяванията-акцентите на времето си. Закономерна е *проверката* през брака като *изпитание на дивергентно-конвергентната предопределеност на междуполовите отношения* (с. 146).

Третата глава (*Криптокомуникацията в междуполовите отношения*, с. 150–177) е силен раздел, който отново свидетелства и за възможната фриволност на паремийната оценъчност, и за прякото, директното разконспириране на завоалираните ѝ внушения: *Криптираният илокутивен пласт на едни пословици в значителна степен се потвърждава от други – с експлицирано контрастно или амбивалентно съдържание* (с. 150). Обсъждат се трудностите в общуването между половете, спецификата на мъжкото / женското говорене, точките и нивата на разминаване, псевдодиалогичната демагогия (заета допълнително да маскира, дори да ожесточава криптокомуникацията) – щетите накърняват единението, препятстват развитието на пълноценни отношения, щадящи и стимулиращи Другия. Търсят се и се предлагат *коридори* за достъп до криптокомуникацията, преодоляващи нагласите и неразбирането, които идват и от ограниченията на стереотипа.

Заключението (с. 178–184) обобщава важността, идеите и изводните постановки на изследването. Сред централните ясно се откроява твърдението за смислово-оценъчната мобилност на паремииите (определяща се от множество вътрешно присъщи, съпътстващи външни подвижни фактори) и за перманентната ерозия на стереотипа. Перспективни са усилията за отчитане на адаптивните възможности на културата, проявяващи се в езика. Перспективна е и *чувствителността към повдигнатите въпроси* (с. 184).

В целостта си работата следва естествения развой на представяне на проблемите. Анализите са раздвижени, темпераментни и снабдени с онази вътрешна диалогичност, която осигурява равномерното придърпване на логическите нишки в посоката на авторовите разсъждения. Удачно подбрани и умело вплетени в текста са представителни примери от полския и българския език. Ексерпиранияте 20 източника на примери предоставят ярка илюстративност и осигуряват надеждност на изводите. В *Използвана литература* са посочени 44 на кирилица и 25 чуждоезични заглавия.

Приложението (с. 193–227) паралелно и допълнително онагледява изследването. Илюстративните масиви включват 348 полски и 124 български паремии. Независимо от ясно заявеното още в увода (сравняването на двата езика не е акцент в изследването), самостоятелна стойност има преводът на корпуса от полски на български. Обособени като *Други пословици* са десетина по-общи по отношение на темата полски (отново преведени на български) пословици.

Монографията е стегната, няма композиционни диспропорции, четете се леко, интригува. Д. Хамзе познава и конкретните предизвикателства, и широкия им контекст. И има собствен разпознаваем почерк. Пише гладко, живо, с размах. Идеите са *едри*, свежи, разгърнати енергично, разпалено, смело. Смело и като мисъл, и като необязън да я изразиш с размах, с лекота и едновременно с тънко вглеждане в детайлите. Тук и в другите публикации това са все свидетелства за задълбочена работа с прекрасни резултати: десетки сериозни текстове. Дълбоко уважавам подобна интелигентна неуморност. Освен рецензираната книга, убедено препоръчвам и брилянтните разсъждения на Д. Хамзе за стил и разговорност. Обичам да казвам, че научното писане също е... литература. И никак не е задължително то да е сухо и скучно.

.....

MAYA KUZOVA (МАЙЯ КУЗОВА), ASSOC. PROF. PHD

Plovdiv University of Paisii Hilendarski

 <https://orcid.org/0009-0005-3238-5923>